

3.1. კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი და თავისებურებები

პოსტსოციალისტური ქვეყნების, მათ შორის, საქართველოს, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა ვერ განხორციელდებოდა საბანკო სისტემის ცენტრალიზებული მართვიდან საბაზროზე გადაყვანის გარეშე. სხვა გზა არც არსებობდა, ვინაიდან კომერციულ სანაწილებზე აღმოცენებულ სანარმოო, სავაჭრო თუ მომსახურების ეკონომიკურ სუბიექტებს ესაჭიროებოდათ იმავე პრინციპებზე მომუშავე საკრედიტო დაწესებულებები, ანუ მათ პარტნიორებად გამოადგებოდათ მხოლოდ დამოუკიდებელი კომერციული ბანკები, რომელთა საქმიანობა დაფუძნებული იქნებოდა ორ მთავარ პოსტულატზე – რისკსა და მოგებაზე.

თუ რა არის კომერციული ბანკი, გარკვეულწილად პასუხი გაცეცა წიგნის პირველ თავში, სადაც საბანკო საქმიანობა დახასიათებულ იქნა ისტორიული განვითარებიდან გამომდინარე, თუმცა, ცალსახად თქმა, რა არის თანამედროვე ბანკი, არც ისე მარტივი საქმეა. რიგითი მოქალაქეებისათვის ბანკი ესაა დაწესებულება, სადაც ინახავენ ფულს და გასცემენ კრედიტებს. ეს განმარტება, რა თქმა უნდა, საფუძველს მოკლებული არაა, მაგრამ ვერ იძლევა ბანკის სრულ დახასიათებას.

თანამედროვე კომერციული ბანკის საქმიანობა იმდენად რთულია, რომ რიგითი მოქალაქისათვის შეუძლებელია მისი სრულად დახასიათება. თანამედროვე საბანკო სისტემა ესაა მრავალფეროვანი მომსახურების ფართო სპექტრი, დაწყებული ტრადიციული საშემნახველო-სასესხო და საანგარიშსწორებო-საკასო ოპერაციებიდან, დამთავრებული თანამედროვე ფულად-საკრედიტო და ფინანსური ინსტრუმენტებით თუ ტექნოლოგიური მიღწევებით. თანამედროვე საზოგადებაში კომერციული ბანკები დაკავებულნი არიან მეტად მრავალფეროვანი ოპერაციებით. ისინი არა მარტო ორგანიზებას უწევენ ფულად მიმოქცევას, არამედ მათი მეშვეობით ხდება ეკონომიკისა და მისი სუბიექტების დაკრედიტება, ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა, ნდობითი ოპერაციები, საკონსულტაციო მომსახურება, სადაზღვევო მომსახურება და ა.შ.

ფართო გადმოსახედიდან საბანკო სისტემის პრაქტიკული როლი განისაზღვრება იმით, რომ იგი წარმართავს ქვეყნის გადახდებისა და ანგარიშსწორება-თა სისტემას და (სხვა ფინანსურ შუამავლებთან ერთად) ახდენს მოსახლეობის დანაზოგების, როგორც დროებით თავისუფალი კაპიტალის, გადანაწილებას სხვა ეკონომიკურ სუბიექტებზე. საბანკო სისტემა თამაშობს წამყვან როლს ქვეყნის ეკონომიკის სტაბილურ და ეფექტიან განვითარებაში.

„კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, „კომერციული ბანკი ესაა საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ლიცენზირებული იურიდიული პირი, რომელიც იღებს დეპოზიტებს და მათი გამოყენებით თავისი სახელით ახორციელებს საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ საბანკო საქმიანობას“. ამავე კანონის მიხედვით, მნიშვნელოვანია რამდენიმე მომენტი, რომელიც ნათელს ჰყენს ბანკის განმარტების შინაარსს, მაგალითად:

- არავის არა აქვს უფლება, მოიზიდოს დეპოზიტები და მათი გამოყენებით თავისი სახელით გასცეს კრედიტები ეროვნული ბანკის მიერ გაცემული ლიცენზიის გარეშე (მუხლი 2, პუნქტი 2);

- არავის არა აქვს უფლება გამოიყენოს ტერმინი „ბანკი“ ან სხვა სიტყვათწყობა ამ ტერმინის გამოყენებით ამ კანონის შესაბამისად გაცემული საბანკო ლიცენზიის გარეშე, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ასეთი გამოყენება დაწესებულია ან აღიარებულია კანონით ან საერთაშორისო შეთანხმებით, ან როცა კონტექსტიდან, რომელშიც გამოყენებულია ტერმინი „ბანკი“ ჩანს, რომ იგი არ აწარმოებს ამ კანონით და „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ კანონით განსაზღვრულ საბანკო საქმიანობას (მუხლი 2, პუნქტი 3).

ერთი შეხედვით, კომერციული ბანკების მიერ განხორციელებული ოპერაციების უმრავლესობის შესრულება საფინანსო ბაზრის სხვა მონაწილეებსაც შეუძლიათ, მაგრამ, როგორც წესი, მათ შორის – საქართველოშიც, ბანკის განსაკუთრებული უფლებაა იურიდიული და ფიზიკური პირების ანაბრების მოზიდვა და მათი განთავსება კრედიტების სახით საკუთარი სახელით და საკუთარი რისკის ფასად.

კომერციული ბანკის საქმიანობის არსის უკეთ გასაგებად მიზანშეწონილია შევხედოთ მას სხვადასხვა კუთხიდან, ანუ გავაანალიზოთ მისი საქმიანობის თავისებურებები, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

1. ბანკი, როგორც ორგანიზაცია. რა თქმა უნდა, ბანკი არის ორგანიზაცია (დაწესებულება) თავისი სამართლებრივი სტატუსით, ორგანიზაციული სტრუქტურით, თანამშრომლებით, იერარქიით, ფუნქციებისა და უფლება-მოვალეობების განაწილებით და ა.შ. ამიტომაც ხშირად ბანკი მოიხსენიება, როგორც „საბანკო ორგანიზაცია“, „საბანკო დაწესებულება“.

2. ბანკი, როგორც კომერციული საწარმო. ბანკის საქმიანობის მთავარი მიზანი მოგების მიღებაა. ამით იგი ანგარიშვალდებულია აქციონერების წინაშე, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან დივიდენდების მიღებით. ამასთან, როგორც ეკონომიკური ცხოვრების სრულფასოვანი სუბიექტი, ბანკი ანგარიშვალდებულია სახელმწიფოს წინაშეც (ეროვნული ბანკი, საგადასახადო სამსახური და ა.შ.). ბანკი დამოუკიდებელი სამეურნეო სუბიექტია, იურიდიული პირის ყველა უფლებითა და მოვალეობით.

საქართველოში კომერციული ბანკის სამართლებრივი სტატუსი არის სააქციო საზოგადოება, ამიტომ მისი საქმიანობა, გარდა „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონისა, რეგულირდება „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით, „მენარმეთა შესახებ“ საქართველოს კანონითა და სხვა ნორმატიული აქტებით. კომერციული ბანკის, როგორც მოგების მიღებაზე ორიენტირებული კომპანიის, ამოცანები არაფრით განსხვავდება ეკონომიკის სხვა სუბიექტების ამოცანებისაგან: იგი აკმაყოფილებს საზოგადოებრივ მოთხოვნებს თავისი პროდუქტებითა და მომსახურებით და მიღებული შემოსავლებით უზრუნველყოფს თავისი აქციონერებისა და თანამშრომლების სოციალური და ეკონომიკური ინტერესების დაცვას. ნიშანდობლივია, რომ თავისი საქმიანობის განსახორციელებლად ბანკს სჭირდება სპეციალური ნებართვა, რომელიც საბანკო პრაქტიკაში ლიცენზიად იწოდება.

საკუთარი მიზნების მისაღწევად ბანკი „ყიდის“ თავის პროდუქტსა და მომსახურებას, მისი ოპერაციები ფასიანია. საბანკო მომსახურების მიღების სანაცვლოდ ბანკის კლიენტები იხდიან შესაბამის საფასურს პროცენტების

(აღებულ კრედიტებზე) და საკომისიოების სახით (საანგარიშსწორებო, საკასო და საშუამავლო ოპერაციებზე). რა თქმა უნდა, ბანკი მოღვაწეობს გაცვლის და არა სამრეწველო სფეროში, რაც ბევრ მეცნიერს აძლევს იმის თქმის საშუალებას, რომ ბანკი სავაჭრო დაწესებულებაა, ვინაიდან ყიდულობს და ყიდის ფულად რესურსებს.

3. ბანკი, როგორც ფინანსური სისტემის ღერძი. საბანკო სისტემა, ზოგადად, წარმოადგენს ქვეყნის ფინანსური სისტემის ხერხემალს, რომელშიც კონცენტრირდება საკრედიტო და საფინანსო ოპერაციების ძირითადი ნაწილი. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ბანკებს უკავიათ ცენტრალური ადგილი ქვეყნის საგადაამხდლო სისტემაში.

4. ბანკი, როგორც შუამავალი. ბანკი არის ის შუამავალი რგოლი, რომელიც ახდენს ეკონომიკის სუბიექტების დროებით თავისუფალი რესურსების (ფულადი სახსრები) მოზიდვას და მათ მიწოდებას ეკონომიკის იმ სუბიექტებისათვის, რომლებიც ამ რესურსების დროებით დეფიციტს განიცდიან. ეკონომიკის აღნიშნული სუბიექტების, კრედიტორებისა და მსესხებლების შეხვედრა და შეთანხმება ბაზარზე მეტად რთული საქმეა ბევრი მიზეზის გამო. დროებით თავისუფალი სახსრების თავმოყრით ბანკს შესაძლებლობა ეძლევა, დააკმაყოფილოს ნებისმიერი ტიპის მსესხებლების ნებისმიერი მოთხოვნა რესურსების მიღებაზე. გარდა იმისა, რომ ბანკი უზრუნველყოფს ფულის სესხად აღების რეალური მსურველების პოვნას, იგი ახდენს ამ რესურსების დროულად დაბრუნების შესაძლებლობების შესწავლას, ანუ ბანკი რესურსების დაუბრუნებლობის რისკს საკუთარ თავზე იღებს.

5. ბანკი, როგორც საკრედიტო დაწესებულება. მიუხედავად იმისა, რომ ბანკები მეტად მრავალფეროვანი მომსახურებით არიან წარმოდგენილი, მათი მთავარი საქმიანობა მაინც კრედიტების გაცემაა. როგორც წესი, ბანკების აქტივების დაახლოებით ორი მესამედი გაცემულ კრედიტებზე, ხოლო შემოსავლების უდიდესი ნაწილი კრედიტებიდან მიღებულ შემოსავლებზე მოდის.

6. ბანკი, როგორც საბირჟო ოპერაციების მონაწილე. ბანკები ბირჟაზე საქმიანობით XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან დაკავდნენ, რაც განპირობებული იყო ახალი, პერსპექტიული ბაზრის ათვისებისა და დამატებითი შემოსავლების მიღების სურვილით. თანამედროვე ბანკებს შესაძლებლობა აქვთ, დამოუკიდებლად გაუწიონ ორგანიზება საბირჟო საქმიანობას და ჩაატარონ ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციები. თუმცა, არც თავის მასშტაბებით და არც მნიშვნელობით ბანკები არ არიან საბირჟო ორგანიზაციები, ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა მათი საქმიანობის მხოლოდ ნაწილია.

როგორც ვხედავთ, კომერციული ბანკის საქმიანობის არსისა და თავისებურებების თუნდაც მოკლე დახასიათება წარმოაჩენს მას, როგორც მეტად რთულ მექანიზმს, რომლის გარკვევასაც ეძღვნება წინამდებარე სახელმძღვანელო. უპირველეს ყოვლისა, საბანკო საქმიანობის არსის გასარკვევად აუცილებელია კომერციული ბანკის პრინციპების, ფუნქციებისა და ოპერაციების დახასიათება, ასევე თანამედროვე საბანკო საქმიანობის განვითარების ტენდენციების გაანალიზება.